

*Павлушенко С. М. ад'юнкт кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ (сил) Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського
<https://orcid.org/0000-0001-6222-0656>*

ОБҐРУНТУВАННЯ МЕТОДИКИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ФРУСТРАЦІЙНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ СИЛ СПЕЦІАЛЬНИХ ОПЕРАЦІЙ

Теорія – це добра річ, але правильний експеримент залишиться назавжди
Капиця П. “Експеримент, теорія, практика”

У статті на підставі аналізу відкритих джерел зроблено висновок про те, що бойова діяльність військовослужбовців Сил спеціальних операцій Збройних Сил України є потенційно фруструючою. Необхідність у стійкості до фруструючих чинників бойової обстановки, витривалості під час подолання перешкод на шляху виконання завдань за призначенням, спроможності швидко реагувати на зміни обстановки, здатності адекватно оцінювати ситуацію та знаходити оптимальний вихід з неї зумовлює обґрунтування потреби в розвитку фрустраційної толерантності як професійно важливої властивості оператора Сил спеціальних операцій. Для виконання цього завдання у статті розкрито авторський підхід до методики емпіричного дослідження фрустраційної толерантності операторів Сил спеціальних операцій Збройних Сил України. На підставі власного досвіду служби в частинах спеціального призначення та експертного опитування визначено та обґрунтовано чотири рівні толерантності до фрустрації: оптимальний, сприятливий, критичний та несприятливий, які визначають реакцію на вплив різних видів внутрішніх і зовнішніх фрустраторів у контексті професійної діяльності військовослужбовців Сил спеціальних операцій Збройних Сил України.

Ключові слова: психічний стан; фрустрація; фрустратор; толерантність; фрустраційна толерантність; стресостійкість; копінг-стратегії; психодіагностика.

Вступ. Активна фаза російсько-української війни підтвердила, що через різноманітність бойових завдань в умовах невизначеності, значні психічні і фізичні навантаження, постійний ризик для життя, екстремальність умов виконання завдань за призначенням бойову діяльність особового складу Сил спеціальних операцій (далі – ССпО) можна вважати потенційно фруструючою. Деструктивний вплив фрустрації на ефективність виконання завдань за призначенням зумовлює висування особливих вимог до психічної сфери оператора, рівня його психологічної готовності і, відповідно, потребу в розробленні та впровадженні в ході заходів психологічного забезпечення підготовки і виконання завдань за призначенням військ (сил) новітнього інструментарію для розвитку стійкості до несприятливих чинників бойової обстановки (стресу, страху, фрустрації, афекту тощо).

Метою статті є обґрунтування психодіагностичного інструментарію для дослідження рівня фрустраційної толерантності операторів Сил Спеціальних операцій.

Теоретичне підґрунтя. У дослідженні фрустраційного чинника професійної діяльності операторів ССпО особливе значення відіграють: евристична теорія фрустрації С. Розенцвейга; тлумачення фрустрації у психології діяльності (В. Бодров, М. Левітов, Л. Божович, Б. Ананьєв, Ф. Василюк, Є. Ільїн, А. Налчжян); поведінкове тлумачення фрустрації (Р. Баркер, Л. Берковіц); розгляд суб'єктивного відображення фруструючих впливів у галузі інженерної психології (Н. Завалов, В. Пономаренко); розуміння фрустрації як соціально-психологічного явища (Д. Маєрс, В. Циба); дослідження фрустраційної толерантності як психічної властивості особистості (Н. Чижиченко, А. Гусєв, С.

Литвин, О. Холодова); обґрунтування фрустраційної толерантності як професійної здатності протистояти несприятливим чинникам (А. Большакова, І. Ламаш, Т. Селюкова, С. Кучеренко, М. Мішина, Г. Перевошиков); розроблення засобів емпіричного дослідження фрустрації та фрустраційної толерантності (С. Розенцвейг, Г. Солдатова, Н. Тарабріна, О. Хмільяр, М. Кузьменко).

Методи дослідження. Для вирішення поставлених у роботі завдань були використані теоретичні методи дослідження: аналіз наукових джерел з проблеми дослідження, синтез, порівняння, узагальнення.

Результати і обговорення. Протистояння несприятливим чинникам бойової обстановки і здатність особистості оператора ССпО адаптуватися до навколишнього середовища в умовах постійного стресу та фрустрації залежать від рівня фрустраційної толерантності особистості. У сучасній психологічній науці толерантність розглядають як характеристику особистості, що проявляється у витривалості до несприятливих емоційних чинників, психічній стійкості за наявності фрустраторів і стресорів, а також як відсутність або послаблення реагування на будь-який несприятливий чинник внаслідок зниження чутливості до його впливу [1, с. 545]. У психологічній енциклопедії толерантність трактують як здатність людського організму переборювати труднощі. У толерантних людей спостерігається знижена чутливість до несприятливих чинників внаслідок підвищення порогу емоційного реагування на загрозову ситуацію. У складних ситуаціях толерантна особистість демонструють витримку, не розгублюється і протягом тривалого часу може протистояти деструктивним викликам та загрозам, а найголовніше – здатна адаптуватися до несприятливих умов без зниження ефективності виконання завдань [2, с. 363].

У контексті дослідження фрустраційну толерантність військовослужбовця ССпО ми розглядаємо як стійкість до фрустраторів, в основу якої покладено здатність до

адекватного оцінювання фрустраційної ситуації і передбачення виходу з неї [1, с. 576], або як межу допустимого рівня психічного напруження, перевищення якої викликає деструктивні зміни у психіці і поведінці оператора ССпО [3, с. 323].

На підставі вищезазначеного, а також аналізу наукових джерел у структурі фрустраційної толерантності оператора ССпО доцільно виокремити когнітивно-пізнавальний, мотиваційно-ціннісний, емоційно-вольовий, поведінковий компоненти та визначити показники, за якими можна їх дослідити. Усі ці компоненти взаємопов'язані, взаємодіють один з одним та разом визначають максимальну межу стійкості оператора ССпО до несприятливих фруструючих чинників бойової обстановки, його здатність адекватно оцінити обстановку, прийняти рішення та знайти конструктивний вихід із ситуації фрустрації.

Інструментальним компонентом наукового пошуку, що дає змогу реалізувати мету і завдання нашого дослідження є дослідний метод. Автори “Новітнього філософського словника” (2003) визначають дослідний метод, як “спосіб досягнення мети, сукупність прийомів та операцій теоретичного та практичного опанування дійсності”, а також “заданий об'єднаною гіпотезою шлях ученого до досягнення предмету вивчення”. На переконання вітчизняного ученого С. Максименка науковий метод треба інтерпретувати як “засіб теоретичного опанування дійсності” або “теорія в дії”. На думку науковця, метод “містить вказівки про те, як мають бути використані знання, якими прийомами треба користуватися, щоб здобути наукові знання” [4, с. 84]. Отже, головне призначення наукового методу полягає в тому, щоб дослідник успішно вирішив практичну, актуальну для сьогодення проблему.

З огляду на це для визначення психологічних особливостей фрустраційної толерантності операторів ССпО в умовах виконання завдань за призначенням ми виокремили психодіагностичний інструментарій для проведення психологічного експерименту.

В основу стратегії емпіричного дослідження фрустраційної толерантності покладено психодіагностичний метод і диференційно-діагностичне дослідження як комплекс теоретичних та експериментальних робіт, спрямованих на формування концепції, вимірюваної психічної властивості (приховано впливає на ефективність і специфіку діяльності), виявлення діагностичних ознак (чи емпіричних індикаторів), за якими можна отримати інформацію про задану властивість, а також створення та апробація методики реєстрації виявлених ознак [5, с. 7].

Для дослідження емоційно-вольового компонента фрустраційної толерантності ми використали такі методики: оцінювання властивостей нервової системи особистості (Т1, Т2, Т3); діагностування самооцінки психічних станів Г. Айзенка; шкалу толерантності – інтолерантності до невизначеності С. Баднера (Budner's Scale of Tolerance – Intolerance of Ambiguity); діагностування ступеня готовності до ризику Г. Шуберт.

Методика оцінювання властивостей нервової системи Т1, Т2, Т3 дала змогу діагностувати властивості нервової системи оператора ССПО. Структурно методика містить три тести: тест Т1 оцінює силу – слабкість нервових процесів; тест Т2 – рухливість – інертність нервової системи; тест Т3 – врівноваженість – невірноваженість нервової системи. Кожний тест містить 25 запитань, які потребують однозначної відповіді: “так” чи “ні”. Запитання складено так, що ствердні відповіді парної нумерації вказують: у Т1 – про силу, Т2 – про рухливість, Т3 – про врівноваженість нервової системи. Заперечні відповіді непарної нумерації кожного тесту показують: у Т1 – слабкість, Т2 – інертність, Т3 – невірноваженість нервової системи [6, с. 17–20].

Методика діагностування самооцінки психічних станів Г. Айзенка дає змогу діагностувати психічні стани, які можуть виникати в оператора ССПО під час виконання завдань за призначенням: фрустрацію, тривожність, агресивність та ригідність. Отримання респондентом високих показників (15 та більше балів) за

кожною з чотирьох шкал вказує на високу ймовірність виникнення деструктивних психічних станів [7, с. 76–78].

Шкала толерантності – інтолерантності до невизначеності С. Баднера в адаптації Т.В. Корнілової, М. А. Чумакової дала змогу діагностувати індивідуальний рівень стійкості оператора ССО до невизначеності, яку треба розглядати як істотну перешкоду (фрустратор) на шляху виконання завдань за призначенням. Структура методики дає змогу визначати показники за двома шкалами: інтолерантність (з 1 до 7 питань) і толерантність (з 8 до 13 питань). Для толерантного до невизначеності оператора ССПО характерні: високий рівень стійкості до несприятливих чинників; потяг до невизначених ризикованих ситуацій; відсутність деструктивної тривоги у момент перебування в невизначеній ситуації; сприймання невизначених ситуацій іноді як бажаних; здатність розмірковувати над проблемою, навіть за умов відсутності повного обсягу інформації; мобілізація зусиль, щоб протистояти дискомфорту, тривозі, напруженню, які виникають у невизначених ситуаціях; здатність опановувати нове, раніше невідоме; постійна готовність до адекватного оцінювання ситуації та прийняття рішень в умовах невизначеності. Для інтолерантного оператора ССПО характерні: високий рівень тривожності в ситуаціях невизначеності; намагання приймати поспішні рішення, часто без оцінювання ситуації та урахування справжнього стану справ; сприйняття невизначеної ситуації як джерела загрози; жорстка регламентація усіх сфер життєдіяльності; шаблонність мислення та прийняття рішень, тенденція до винесення полярних суджень типу “чорне – біле”; нездатність мислити у категоріях ймовірностей, намагання уникати непрозорого та неконкретного; схильність до реагування занепокоєнням на незрозумілі ситуації; пошук безпеки та намагання уникнути невизначеності; надання переваги вирішення проблеми знайомим шляхом, відторгнення всього незвичного [8, с. 118].

Готовність оператора ССПО до ризику в умовах фізичної небезпеки нам вдалося

дослідити за допомогою *методики діагностування ступеня готовності до ризику* Г. Шуберт. Ця методика дала змогу виміряти показник ступеня готовності оператора ССО до ризику, який є невід'ємною складовою професійної діяльності військовослужбовців окремого роду сил [9, с. 192].

Для дослідження мотиваційно-ціннісного компонента фрустраційної толерантності ми використали авторську методику діагностики професійної мотивації В. Осьодла. Методика містить 90 тверджень і структурно включає сім шкал: оцінку результатів праці (далі – ОРП); професійні домагання (далі – ПД); інтернальність у сфері професійних досягнень (далі – ПД); професійні інтереси і цінності (далі – ПІ); життєві цілі (далі – ЖЦ); загальна активність; шкала соціальної бажаності. Досліджуваним особам пропонують оцінити індивідуальну значущість кожного із тверджень за дихотомічною шкалою “так” або “ні”. Зі структури професійної мотивації, запропонованої автором, ми виокремили перші п'ять показників:

ОРП вказує на значну роль заохочення та стимулювання за результати своєї діяльності, ефективну діяльність безпосередніх і прямих командирів (начальників), які вдало мотивують підлеглих до професійної діяльності, забезпечують належний зворотний зв'язок із підлеглими стосовно ефективності їх роботи;

ПД дає змогу діагностувати у досліджуваних осіб рівень мотивації до успіху та уникнення невдачі під час професійної діяльності;

ПД охоплює ситуації професійної діяльності, в яких оператор досягає конкретної цілі. Шкала близька до характеристики “локусу контролю” і відображає систему переконань особистості стосовно локалізації сил, які впливають на результати її дій;

ПІ визначають особливості розвитку професійних інтересів та цінностей у досліджуваних осіб;

ЖЦ характеризують бачення досліджуваними особами перспективи,

наявність у них чітких життєвих планів [10, с. 142–151].

Для дослідження когнітивного компонента фрустраційної толерантності ми використали методики: “Діагностика ірраціональних установок” А. Елліса, “Стилі мислення” Р. Бремсона, А. Харрісона адаптовану А. Алексеевим, “Опитувальник типу мислення” Р. Бремсона, А. Харрісона адаптований Г. Резапкіною, “Визначення індивідуальної міри вияву рефлексивності” А. Карпова, В. Пономарьової.

Методика діагностики ірраціональних установок А. Елліса структурно містить 6 шкал, з яких 4 – основні, які відповідають 4 групам ірраціональних установок мислення, виокремлених автором, та в цілому характеризують рівень стресостійкості особистості.

Шкала “катастрофізації” відображає відчуття оператором ССпО різних несприятливих подій. Низький бал за цією шкалою вказує на те, що йому властиве оцінювання кожної несприятливої події як жахливої і незручної, а високий бал – про зворотне.

Показники шкал “зобов'язання щодо себе” та “зобов'язання щодо інших” вказують на наявність або відсутність надмірно високих вимог до себе та інших.

Шкала “самооцінка та раціональність мислення” показує, як оператор ССпО оцінює себе та інших. Наявність такої установки може означати, що для військовослужбовця властиво оцінювати не окремі риси чи вчинки оточення, а особистість в цілому.

Шкала “оцінка фрустраційної толерантності” показує рівень стійкості оператора ССпО до стресу [7, с. 188–189].

Опитувальник “Стилі мислення” Р. Бремсона, А. Харрісона дає змогу визначити домінуючий спосіб мислення, який впливає на прийняття рішення оператором ССпО. Американські дослідники Р. Бремсон та А. Харрісон виокремлюють і створюють можливість для діагностування п'яти стилів мислення: синтетичного, ідеалістичного, прагматичного, аналітичного та реалістичного, які є шкалами методики [10, с. 70–75].

Методика “Отитувальник типу мислення” дала змогу діагностувати в операторів ССПО чотири базових типи мислення: наочно-дієве, абстрактно-символічне, словесно-логічне, наочно-образне, а також рівень креативності [11, с. 66–69].

Методика “Визначення індивідуальної міри вияву рефлексивності” А. Карпова, В. Пономарьової дала змогу визначати рівень розвитку рефлексивності оператора ССПО. Структурно автори методики визначають три основних рівні розвитку рефлексивності:

достатній – оператор ССПО схильний аналізувати свою діяльність і вчинки інших людей, з’ясовувати причини і наслідки своїх дій у минулому, нині і в майбутньому, йому властиво обдумувати свою діяльність у найдрібніших деталях, ретельно її планувати і прогнозувати всі можливі наслідки, легше зрозуміти іншого, поставити себе на його місце, передбачити його поведінку;

задовільний – оператор ССПО схильний періодично аналізувати свою діяльність і вчинки інших людей, з’ясовувати причини і наслідки своїх окремих дій у минулому, нині і в майбутньому, йому властиво обдумувати свою діяльність у цілому, планувати і прогнозувати її наслідки, може зрозуміти іншого, поставити себе на його місце, в окремих випадках – передбачити поведінку інших;

низький – оператору ССПО меншою мірою властиво замислюватися над власною діяльністю і вчинками інших людей, з’ясовувати причини і наслідки своїх у минулому, нині і в майбутньому, він рідко обмірковує свою діяльність у найдрібніших деталях, йому складно прогнозувати можливі наслідки, йому важко поставити себе на місце іншого, передбачити поведінку іншої людини [12, с. 98–100].

Для дослідження поведінкового компонента фрустраційної толерантності ми використали авторську методику “Прогнозування поведінки військовослужбовців Сил спеціальних операцій в екстремальних умовах виконання завдань за призначенням”, копінг-тест (Ways of Coping Questionary – WCQ) Р.

Лазаруса та Ф. Фолкмана і методику “Індекс життєвого стилю” (Life Style Index – LSI).

Методика “Прогнозування поведінки військовослужбовців Сил спеціальних операцій в екстремальних умовах виконання завдань за призначенням” дала нам змогу визначити в операторів ССПО рівень фрустраційної толерантності до несприятливих чинників виконання завдань за призначенням та дослідити стратегію їх поведінки за спрямованістю і типом реакції у фрустраційній ситуації.

Методика максимально адаптована до специфіки виконання бойових завдань операторами ССПО в умовах відбиття збройної агресії Російської Федерації. В основу методики покладено реальні бойові ситуації застосування фронтової розвідки в роки Другої світової війни (2 ситуації), груп спеціального призначення під час бойових дій у Республіці Афганістан (3 ситуації), підрозділів спеціального призначення провідних країн світу у локальних війнах та збройних конфліктах кінця ХХ – початку ХХІ ст. (11 ситуацій) і досвід, набутий сучасним поколінням операторів ССПО та особовим складом Десантно-штурмових військ Збройних Сил України в ході російсько-української війни (14 ситуацій).

Структурно методика складається з 30 рисунків-ситуацій та фабул до них. Фабули описують рисунок і надають інформацію про фруструючу ситуацію для прийняття досліджуваною особою рішення. Фрустраційну ситуацію закладено в рисунок, на якому зображені два або кілька військовослужбовців у різних ситуаціях виконання бойових завдань із незакінченою розмовою між ними. Військовослужбовці різні за віком, займаною посадою, досвідом служби, рівнем підготовки та іншими характеристиками. Загальним для всіх рисунків є перебування військовослужбовців у надзвичайних, критичних, екстремальних умовах виконання завдань за призначенням, а також в емоційно напруженій, невизначеній, фруструючій ситуації смертельної небезпеки й потреби у прийнятті рішення.

Серед 30 фруструючих ситуацій 25 відображають “перешкоду”, 5 – “звинування”, під час бойової діяльності

або після завершення місії. У ситуаціях “перешкоди” певний предмет, людина, обставини, слово або вчинок спантеличують військовослужбовця, ставлять у ситуацію невизначеності, психічної напруженості. В ситуаціях “звинувачення” військовослужбовець постає як об’єкт звинувачення. Обидві тематичні групи ситуацій тісно пов’язані, оскільки ситуація “звинувачення” передбачає, що їй передувала ситуація “перешкоди”. Не виключені випадки, коли досліджуваний оператор ССПО може інтерпретувати ситуацію “звинувачення” як ситуацію “перешкоди”. Вважається, що досліджуваний оператор ССПО свідомо або підсвідомо проєктує ситуацію на себе як її “учасник”.

Крім стратегії поведінки оператора ССПО, зазначена методика дала змогу, на підставі індексу бойової адаптації декодувати рівні фрустраційної толерантності: оптимальний, сприятливий, критичний та несприятливий [13, с. 137–177].

Оператор ССПО з оптимальним рівнем толерантності до фрустрації демонструє: дуже високу стійкість до несприятливих чинників бойової обстановки, коли наявність фрустратора не викликає у нього фрустрації; емоційну сферу особистості без змін; відсутність вольових зусиль у задоволенні потреб, вирішенні завдань або досягненні мети; відсутність в його діях ризику; дуже високу мотивацію до виконання завдань за призначенням; сприйняття й адекватне оцінювання інформації про перешкоду та прийняття своєчасних рішень; конструктивну поведінкову реакцію, фіксування на перешкоді, сприйняття фрустратора як своєрідного блага, а не перешкоди, чи такого, що не має серйозного значення та не впливає на виконання поставленого бойового завдання. У разі такого рівня толерантності фрустраційна ситуація зовсім не впливає на ефективність виконання завдань за призначенням оператором ССПО і залишається майже не поміченою.

Оператор ССПО зі сприятливим рівнем толерантності до фрустрації демонструє: високий рівень стійкості до несприятливих чинників бойової обстановки; попри

наявність фрустраторів спокійний психічний стан, розсудливість; сприйняття перешкоди як життєвого уроку, але без особливих нарікань на себе; відсутність значних вольових зусиль для задоволення потреб, вирішення завдань або досягнення мети; розумний, виправданий ризик для досягнення мети; високий рівень мотивації до виконання завдань за призначенням, адекватне сприйняття й оцінювання інформації про перешкоду, прийняття своєчасних рішень у ситуації невизначеності; спрямованість поведінкової реакції на вирішення проблеми, усунення перешкод, які виникають під час виконання бойового завдання. Фрустраційна ситуація не впливає на ефективність виконання завдань за призначенням оператором ССПО.

Оператор ССПО із критичним рівнем толерантності до фрустрації демонструє: помірний рівень стійкості до несприятливих чинників бойової обстановки; напружений психічний стан, ситуаційну тривожність; роздратованість, агресію до оточення; докладання вольових зусиль для утримання ситуації під контролем; не завжди розумний, виправданий ризик для досягнення мети; зміщення від мотивації на успіх у виконанні завдань за призначенням до мотивації на уникнення невдачі; нездатність об’єктивно оцінити фруструючу ситуацію, помилки під час оцінювання ситуації та прийняття рішення; зосередженість поведінкової реакції на перешкоді, докладання значних зусиль для утримання ситуації під контролем; залежно від сили фрустратора – відчуття провини, власної неповноцінності. Фрустраційна ситуація значно ускладнює ефективність виконання завдань за призначенням оператором ССПО.

Оператор ССПО із несприятливим рівнем толерантності до фрустрації демонструє: низький рівень стійкості до несприятливих чинників бойової обстановки; напруженість психічного стану, високу тривожність, неконтрольовану агресію або, навпаки, апатію, ригідність, байдужість, за якими замасковані або приховані страх, розгубленість, або озлобленість, смуток; втрату впевненості в успішному виконанні бойового завдання, низьку мотивацію на успіх; неспроможність

адекватно оцінити фруструючу ситуацію та передбачити вихід з неї; зміщення поведінкової реакції на самозахист і перекладання вини за прорахунки та невдачі на інших, зухвалу поведінку перед оточенням, демонстрування високої готовності до ризику. Фрустраційна ситуація перешкоджає ефективності виконання завдань за призначенням оператором ССПО [14, с. 49–51].

Копінг-тест (Ways of Coping Questionary – WCQ) Р. Лазаруса та Ф. Фолкмана дав змогу визначити копінг-стратегії подолання фрустраційних перешкод у різних сферах психічної діяльності оператора ССПО:

конфронтаційний копінг – застосування наступальних дій для зміни ситуації, певний ступінь ворожості і готовність до ризику;

дистанціювання – докладання когнітивних зусиль для відокремлення від ситуації і зменшення її значущості;

самоконтроль – докладання зусиль до регулювання своїх почуттів і дій;

пошук соціальної підтримки – пошук інформаційної, дієвої та емоційної підтримки;

взяття відповідальності – визнання своєї ролі у проблемі та супутнє докладання зусиль до її вирішення;

втеча-уникнення – демонстрування уявного прагнення і поведінкових зусиль, спрямованих до втечі від проблем або її уникнення;

планування рішення проблеми – намагання докласти довільних проблемно-фокусованих зусиль до зміни ситуації, у тому числі застосування аналітичного підходу до вирішення проблеми;

позитивне переоцінювання – докладання зусиль до створення позитивного враження із зосередженням на

зростанні ролі власної особистості [8, с. 198–201].

Методика “Індекс життєвого стилю” (Life Style Index – LSI) Р. Плутчіка, Г. Келлермана і Х. Конта в адаптації Л. Вассермана, О. Єришева, Є. Клубової (1991) дала змогу продіагностувати механізми психологічного захисту операторів ССПО: витіснення, заперечення, заміщення, компенсацію, реактивне утворення, проєкцію, інтелектуалізацію (раціоналізацію) і регресію [9, с. 193–197]. Механізми психологічного захисту, виокремлені авторами LSI, впливають на регуляцію певних емоцій. Водночас конструктивні захисні механізми зводять до мінімуму для оператора ССПО негативні травмуючі переживання, допомагають адекватно, без зайвих емоцій оцінити ситуацію і впливають на вибір поведінкових стратегій.

Висновок.

Дібраний психодіагностичний інструментарій відповідає дослідним завданням експериментального психологічного дослідження. Використані діагностичні методики допомогли комплексно дослідити психологічні особливості фрустраційної толерантності оператора Сил спеціальних операцій як професійно важливої якості. Результати, отримані за визначеними методиками, дали змогу діагностувати рівень фрустраційної толерантності оператора ССПО за чотирма рівнями: оптимальний, сприятливий, критичний та несприятливий. Імовірність прояву кожного рівня залежить від індивідуально-психологічних якостей, рівня професійної підготовки оператора ССПО, його бойового досвіду, а також сили фрустратора та значущості наслідків фрустраційної ситуації для військовослужбовця.

Список використаних джерел

1. Шапар В.Б. (2005) Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор.
2. Степанов О.М. (2006) Психологічна енциклопедія. Київ: Академвидав.
3. Синявський В.В. & Сергеєнкова О.П. (2007) Психологічний словник. Київ: Науковий світ, 2007.
4. Вітченко А.О. (2020). Теорія і методика наукових досліджень у вищій військовій школі: підручник. Київ: Національний університет оборони України імені Івана Черняховського.
5. Корольчук М.С. & Осьодло В.І. (2004). Психодіагностика: навч. посіб. Київ: Ельга; Ніка-Центр.

Питання психології

6. Пеша І.В. (2003). Технології соціальної роботи з військовослужбовцями: інформ. -метод. зб. Київ: ДЦССМ.
7. Лемах Ю.В. & Петриус В.Ю. (2012). Психологу для роботи. Діагностичні методики: збірник. Ужгород: Видавництво О. Гаркуші.
8. Черевичний С.В. (2022). Психологічні особливості прийняття рішення командиром в умовах невизначеності: дис. ... доктора філософії / Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського. Київ: НУОУ імені Івана Черняхівського.
9. Основи формування психічної стійкості військовослужбовців у бойових умовах: підручник (2022) / за заг. ред. Л.В. Кремець. Київ: Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського.
10. Осьодло В.І. (2007). Методика діагностики професійної мотивації // Вісник Національної академії оборони України: зб. наук. праць. № 2 (4).
11. Методичні рекомендації з вивчення психічних станів, процесів та властивостей військовослужбовців із застосуванням програмного забезпечення PSY-D. Військова публікація ТКП 1-00(160)0301 (2021) / Кравченко К.О. та ін. Київ: ВІ КНУ імені Тараса Шевченка.
12. Ілющенко С.Ю. (2023). Рефлексивна компетентність як чинник професійного розвитку офіцера Збройних Сил України: дис. ... доктора філософії / Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського. Київ: НУОУ імені Івана Черняхівського.
13. Дикун В.Г., Мороз В.М. & Стасюк В.В. (2023) Методологія дослідження морально-психологічного стану особового складу військ сил: навч. -метод. посіб. Київ: БЦ.
14. Павлушенко С.М. (2022.) Прогнозування поведінки військовослужбовців Сил спеціальних операцій в екстремальних умовах виконання завдань за призначенням. Київ: НУОУ імені Івана Черняхівського.

References

1. Shapar V.B. (2005) Suchasnyj tlumachnyj psykhologhichnyj slovnyk [Modern explanatory psychological dictionary]. Kharkiv: Prapor. (in Ukrainian)
2. Stepanov O.M. (2006) Psykhologhichna encyklopedija [Psychological encyclopedia]. Kyjiv: Akademyvdav. (in Ukrainian)
3. Synjavskij V.V. & Serghejenkova O.P. (2007) Psykhologhichnyj slovnyk [Psychological dictionary]. Kyjiv: Naukovyj svit. (in Ukrainian)
4. Vitchenko A.O. (2020). Teorija i metodyka naukovykh doslidzhenj u vyshnij vijsjkovij shkoli [Theory and methodology of scientific research in higher military school]: pidruchnyk. Kyjiv: Nacionaljnyj universytet oborony Ukrajinjy imeni Ivana Chernjakhovskogho. (in Ukrainian)
5. Koroljchuk M.S. & Osjodlo V.I. (2004). Psykhodiagnostyka [Psychodiagnostics]: navch. posib. Kyjiv: Eljgha; Nika-Centr. (in Ukrainian)
6. Pesha I.V. (2003). Tekhnologhiji socialjnoji roboty z vijsjkovosluzhbovcjamy [Technologies of social work with military personnel]: inform. -metod. zb. Kyjiv: DCSSM. (in Ukrainian)
7. Lemakh Ju.V. & Petryus V.Ju. (2012). Psykhologhu dlja roboty. Diagnostychni metodyky [Psychologist for work. Diagnostic techniques]: zbirnyk. Uzhghorod: Vydavnyctvo O. Gharkushi. (in Ukrainian)
8. Cherevychnyj S.V. (2022). Psykhologhichni osoblyvosti pryjnjattja rishennja komandyrom v umovakh nevyznachenosti [Psychological features of decision-making by the commander in conditions of uncertainty]: dys. ... doktora filosofiji / Nacionaljnyj universytet oborony Ukrajinjy imeni Ivana Chernjakhovskogho. Kyjiv: NUOU imeni Ivana Chernjakhovskogho. (in Ukrainian)
9. Osnovy formuvannja psykhichnoji stijkosti vijsjkovosluzhbovciv u bojovykh umovakh [Basics of formation of mental stability of servicemen in combat conditions]: pidruchnyk (2022) / za zagh. red. L.V. Kremecj. Kyjiv: Nacionaljnyj universytet oborony Ukrajinjy imeni Ivana Chernjakhovskogho. (in Ukrainian)
10. Osjodlo V.I. (2007). Metodyka diagnostyky profesijnoji motyvaciji [Methods for diagnosing professional motivation]. // Visnyk Nacionaljnoji akademiji oborony Ukrajinjy: zb. nauk. pracj. # 2 (4). (in Ukrainian)
11. Metodychni rekomendaciji z vyvchennja psykhichnykh staniv, procesiv ta vlastyvostej vijsjkovosluzhbovciv iz zastosuvannjam proghramnogho zabezpechennja PSY-D. Vijsjkova publikacija TKP 1-00(160)0301 2021) [Guidelines for studying mental states, processes and properties of military personnel using PSY-D software] / Kravchenko K.O. ta in. Kyjiv: VI KNU imeni Tarasa Shevchenka. (in Ukrainian)

12. Iljushhenko S.Ju. (2023). Refleksyivna kompetentnistj jak chynnyk profesijnogho rozvytku oficera Zbrojnykh Syl Ukrainy [Reflexive competence as a factor in the professional development of an officer of the Armed Forces of Ukraine]: dys. ... doktora filosofiji / Nacionaljnij universytet oborony Ukrainy imeni Ivana Chernjakhovskogho. Kyjiv: NUOU imeni Ivana Chernjakhovskogho. (in Ukrainian)

13. Dykun V.Gh., Moroz V.M. & Stasjuk V.V. (2023) Metodologhija doslidzhennja moraljno-psykhologhichnogho stanu osobovogho skladu vijsjk syl [Methodology for studying the moral and psychological state of the personnel of the troops of the forces]: navch. -metod. posib. Kyjiv: BC. (in Ukrainian)

14. Pavlushenko S.M. (2022.) Proghnozuvannja povedinky vijsjkovosluzhbovciv Syl specialjnykh operacij v ekstremaljnnykh umovakh vykonannja zavdanj za pryznachennjam [Forecasting the behavior of servicemen of the Special Operations Forces in extreme conditions of performing assigned tasks]. Kyjiv: NUOU imeni Ivana Chernjakhovskogho. (in Ukrainian)

Summary

Pavlushenko S. adjunct, department of moral and psychological support for the activities of troops (forces) of the National Defense University of Ukraine named after Ivan Chernyakhovsky

SUBSTANTIATION OF THE METHODOLOGY FOR EMPIRICAL RESEARCH OF FRUSTRATION TOLERANCE OF SPECIAL OPERATIONS FORCES SERVICEMEN

Introduction. *The active phase of the Russian-Ukrainian war confirmed that due to the variety of combat missions in conditions of uncertainty, significant mental and physical stress, constant risk to life, extreme conditions for performing assigned tasks, the combat activities of the personnel of the Special Operations Forces (hereinafter – SOF) can be considered potentially frustrating. The destructive effect of frustration on the effectiveness of performing assigned tasks determines the imposition of special requirements for the mental sphere of the operator, the level of his psychological readiness and, accordingly, the need to develop and implement in the course of psychological support for the preparation and performance of tasks assigned to troops (forces) the latest tools for the development of resistance to adverse factors of the combat situation (stress, fear, frustration, affect, etc.).*

Purpose. *Substantiation of psychodiagnostic tools for studying the level of frustration tolerance of Special Operations Forces operators.*

Methods. *In the process of work, general scientific research methods were used: analysis, synthesis, comparison and generalization.*

Originality. *In the study of the frustration factor of professional activity of SOF operators, the following heuristic theory of frustration is of particular importance: S. Rosenzweig's heuristic theory of frustration; interpretation of frustration in the psychology of activity (V. Bodrov, M. Levitov, L. Bozhovich, B. Ananiev, F. Vasylyuk, E. Ilyin, A. Nalzhanyan); behavioral interpretation of frustration (R. Barker, L. Berkowitz); consideration of subjective reflection of frustrating influences in the field of engineering psychology (N. Zavalov, V. Ponomarenko); understanding of frustration as a socio-psychological phenomenon (D. Myers, V. Tsyba); study of frustration tolerance as a mental personality trait (N. Chizhichenko, A. Gusev, S. Lytvyn, O. Kholodova); substantiation of frustration tolerance as a professional ability to withstand adverse factors (A. Bolshakova, I. Lamash, T. Selyukova, S. Kucherenko, M. Mishina, G. Perevoshchikov); development of means of empirical research of frustration and frustration tolerance (S. Rosenzweig, G. Soldatova, N. Tarabryna, O. Khmiliar, M. Kuzmenko).*

Conclusion. *The selected psychodiagnostic tools correspond to the research tasks of experimental psychological research. The diagnostic techniques used helped to comprehensively investigate the psychological features of the frustration tolerance of the operator of the Special Operations Forces as a professionally important quality.*

The results obtained by certain methods made it possible to diagnose the level of frustration tolerance of the SOF operator at four levels: optimal, favorable, critical and unfavorable. The probability of manifestation of each level depends on the individual psychological qualities, the level of professional training of the SOF operator, his combat experience, as well as the strength of the frustrator and the significance of the consequences of a frustration situation for a soldier.

Key words: *mental state; frustration; frustrator; tolerance; frustration tolerance; stress resistance; coping strategies; psychodiagnostics.*

Recelved/Поступила: 19.04.23.